

Sivâsî'nin Uyûnu't-Tefâsir Mukaddimesinde Kur'ân'ın Nüzûl Keyfiyeti ve Te'vîl-Tefsir Ayrımı

The Nature of Revelation and the Distinction Between Interpretation and Commentary in Sivasî's Introduction to "Uyûnu't-Tefâsir"

Kaan SARIGÜL

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir Anabilim Dalı

PhD Student, İstanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Tafsir

e-posta: sarigulkaann@gmail.com

Orcid: 0000-0002-1758-0756

Hidayet AYDAR

Profesör Doktor, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Bilim Anabilim Dalı

Professor Doctor, İstanbul University, Theology Faculty, Department of Tafsir

e-posta: hidayetaydar@yahoo.com

Orcid: 0000-0002-7563-5073

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 2 Ekim / October 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 2 Aralık / December 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Aralık / December 2024

Atf / Citation: Sarigül, Kaan- Aydar, Hidayet. "Sivâsî'nin Uyûnu't-Tefâsir Mukaddimesinde Kur'an'ın Nüzûl Keyfiyeti ve Te'vil-Tefsir Ayrımı". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (Aralık 2024), 139-150. <https://doi.org/10.34085/buifd.1560181>.

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. **Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected. web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buifd>

Öz

Osmanlı dönemindeki tefsir faaliyetleri son zamanlarda üzerine yoğunlaşılacak konulardandır. Bununla birlikte Osmanlı döneminde kaleme alınmış birçok tefsir ve Osmanlı aliminin tefsir yönü gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. Malumdur ki tefsir mukaddimleri, tefsir ameliyesini anlamada önemli bir konumdur. Kanaatimizce Osmanlı döneminde kaleme alınmış tefsir mukaddimleri üzerine yapılacak her inceleme Osmanlı tefsir kültürünü anlamaya katkı sağlayacak; Osmanlı tefsir faaliyetlerini analiz etme noktasında günümüz araştırmacılarına destek verecektir. Bu minvalde çalışmamızda Osmanlı müfessirlerinden Şihâbüddîn Ahmed b. Mahmud Sivâsî'ye (öl. 860/1455[?]) ait *'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr'*in mukaddimesi incelenmiştir. Sivâsî, mukaddimesinde ulûmü'l-Kur'ân konularına yer vermiştir. Mukaddimesinde on başlığı gündeme getiren Sivâsî'nin, beş başlığa daha çok ihtimam gösterdiği görülmektedir. Bunlar, inzâl, tenzîl, nüzûl keyfiyeti, tefsir ve te'vîl'dir. Sivâsî, inzâl'i tefsir geleneğindeki tarifler üzerinden ele almış ve işaret yoluyla bu tarifler arasında tercih yapmıştır. Zikrettiği tariflerde Cibrîl'i "faal akıl" şeklinde isimlendirmiştir. Araştırmalarımıza göre bu kavram, Sivâsî öncesinde sadece Muhyiddin İbn Arabî'ye (öl. 638/1240) nispet edilen bir tefsirde, Nizâmeddîn Nisâbü'rî'nin (öl. 730/1329) *Ġarâ'ibü'l-Kur'ân'*ında ve Âlûsî'nin (öl. 1270/1854) *Râhu'l-me'ânî'*sinde bulunmaktadır. Müfessir, ardından tenzîl kavramını tarif etmiş ve tefsirlerde gündeme getirilmeyen ontolojik bir geçişten bahsetmiştir. Sonrasında ulûmü'l-Kur'ân literatüründe nüzûl keyfiyeti hakkında iki farklı tanımın olduğunu söylemiştir. Müellif, çalışmamıza konu edindiğimiz beş başlıktan son ikisini (tefsir ve te'vîl) birlikte ele almıştır. Öncelikle iki kavramın sözlük ve istilâh anlamlarına değinmiştir. Sivâsî, istilâh anlamları arasındaki farkı ortaya koymak adına bir âyeti incelemiştir. Öte yandan tasavvuf kimliğiyle bilinen müellif, te'vîl yapabilme yetkinliğini Allah'ın basiret nuru vermesine bağlamıştır. Zikredilen konular çerçevesinde çalışmamız, giriş, üç başlık ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. İlk başlıkta Sivâsî'nin hayatına değinilmiştir. Diğer başlıklarda müellifin yer verdiği konular, öncelikle Müellifin anlattığı tarzda aktarılmış; Sonrasında hem müellifin tefsirinden hem de sair tefsir külliyyâtından yararlanılarak ilgili konular üzerinde incelemeler yapılmıştır. Sonuç olarak Sivâsî'nin mukaddimesinin belli kavramlar ve izahlar çerçevesinde özgün olduğu görülmüştür. Ayrıca Sivâsî hakkında yapılan çalışmalarda gündeme getirilen "Sivâsî'nin tefsirini yazdıktan sonra tasavvufa intisap ettiği" iddiası tarafımızca tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivâsî, İnzâl, Tenzîl, Nüzûl, Tefsir, Te'vîl.

Abstract

The Quranic exegesis efforts of the Ottoman period have become a focus of recent scholarly interest. However, many tafsir works authored during the Ottoman era, as well as the exegetical perspectives of Ottoman scholars, remain to be thoroughly explored. It is well known that introductions to Quranic exegesis play a pivotal role in understanding the exegetical process. In our view, examining the introductions written during the Ottoman period will significantly contribute to the study of Ottoman exegetical knowledge and support contemporary researchers in analyzing Ottoman exegetical activities. In this context, our study focuses on the introduction of *'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr'*, written by the Ottoman exegete Şihâbüddîn Ahmed b. Mahmud Sivâsî (d. 860/1455[?]). In this introduction, Sivâsî addresses various topics within the framework of *'ulûmü'l-Kur'ân'*, emphasizing five main subjects: inzâl, tenzîl, nüzûl keyfiyeti, tefsir, and te'vîl. Sivâsî discusses inzâl based on definitions from the exegetical tradition and selectively favors certain interpretations. Among the definitions he provides, he refers to Cibrîl as the "Active Intellect," a term previously associated, according to our research, only with a few key works, including those attributed to Muhyiddin İbn Arabî (d. 638/1240), Nizâmeddîn Nisâbü'rî's (d. 730/1329) *Ġarâ'ibü'l-Kur'ân'*, and Âlûsî's (d. 1270/1854) *Râhu'l-me'ânî'*. Subsequently, Sivâsî defines tenzîl and introduces the concept of an ontological transition, which is rarely addressed in exegetical literature. He also identifies two distinct definitions of nüzûl keyfiyeti found in the *'ulûmü'l-Kur'ân'* literature. The last two subjects, tefsir and te'vîl, are examined together. Sivâsî first explains their lexical and technical meanings and then analyzes a specific Qur'anic verse to elucidate the differences between the two terms. Furthermore, as a scholar known for his tasavvuf identity, Sivâsî attributes the capacity to engage in te'vîl to divine illumination, specifically the light of insight (nûr al-basîrah) granted by Allah. Our study is organized into an introduction, three main chapters, and a conclusion. The first chapter focuses on the life of Sivâsî. The subsequent chapters explore the topics addressed in his introduction, presenting them first as described by the author and then analyzing them in light of both Sivâsî's own tafsir and other exegetical works. In conclusion, the introduction of *'Uyûnü't-tefâsîr'* is found to be original in its treatment of certain concepts and explanations. The claim that "Sivâsî joined Sufism after writing his tafsir," which has been brought to attention in studies about Sivâsî, has been discussed by us.

Keywords: Sivâsî, İnzâl, Tenzîl, Nüzûl, Tafsir, Ta'vîl.

Giriş

Şihâbuddîn Sivâsî, Osmanlı dönemi müfessirlerindendir. *'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr'* adında müstakil bir tefsiri bulunmaktadır. Müfessirlerin âdeti üzerine Sivâsî tefsirinin mukaddimesinde ulûmü'l-Kur'ân'a temas etmektedir. Bu minvalde o, inzâl, tenzîl, nüzûl keyfiyeti, tefsir, te'vîl, nâsîh, mensûh, mekkî, medenî ve terkîb- tertîb nazmı başlıklarına değinmektedir. Bunlar arasından ilk beş başlığı genel hatlarıyla özgün bir tavır ile gündeme getirmekte; son beş başlıkta ise ilgili konular sadedinde zikredilen rivâyetleri ve söylemleri aktarmakla yetinmektedir.

Söz konusu mukaddime incelendiğinde hem Sivâsî'nin mukaddime yazıcılığı hem de ulûmü'l-Kur'ân açısından Sivâsî'nin ilmî düşünceleri ortaya çıkacaktır. Ayrıca Osmanlı'da müstakil tefsir kaleme almış bir alimin perspektifinden Osmanlı dönemi hakkında yapılacak ilmî çalışmalara da katkı sağlanacaktır. Sivâsî hakkında farklı açılardan araştırmalar yapılmış¹ ancak doğrudan bu amaçları üstlenen bir çalışma tarafımızca tespit edilememiştir.

Bu çalışma, söz konusu amaçlar doğrultusunda kaleme alınacaktır. Çalışmamızda müfessirin özgün tavır sergilediğini düşündüğümüzden sadece ilk beş başlık incelenecektir. Birinci başlıkta genel hatlarıyla Sivâsî'nin hayatı zikredilecektir. İkinci başlıkta müfessirin tercih ettiği üzere tek bir ana başlık altında "inzâl – tenzîl – nüzûl keyfiyeti" her biri farklı alt başlık olmak suretiyle ele alınacaktır. Üçüncü başlıkta "tefsir – te'vîl" konuları müellifin üslubuyla beraberce incelenecektir. İkinci ve üçüncü başlıklarda ilk olarak müellifin ifadeleri serdedilecek ardından gerekli yerlerde klasik kaynaklara müracaat edilerek karşılaştırmalı bir metot izlenecektir. Sonrasında çıkarım ve yorumlamalara yer verilecektir.

1. Sivâsî'nin Hayatı

Sivâsî'nin ismi Şihâbuddîn Ahmed b. Mahmud'dur.² Bazı kaynaklarda babasının adı Muhammed olarak kaydedilmiştir. Sivas'a nispetle "Sivâsî" daha sonra yerleştiği Ayasluğ'a (günümüzdeki Selçuk) nispetle "Ayasluğî" olarak anılmıştır. Ancak "Sivâsî" nispeti daha yaygındır.³ Hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Küçük yaşlarda köle olarak Sivas'a getirilmiş ve ilim hayatı burada başlamıştır.⁴ Ardından o dönemde Aydınoğulları Beyliği'ne bağlı olan Selçuk'a gelmiş ve hayatının sonuna kadar Selçuk'ta yaşamıştır. Kabri günümüzde Selçuk sınırları içerisinde bulunmaktadır.⁵

İslam alimlerinin geleneği üzere Sivâsî, zâhirî ilimlerdeki eğitimini tamamladıktan sonra bâtnî ilimleri tahsil amacıyla Zeyniyye tarikatına intisap etmiştir. Bâtnî ilimleri Zeyniyye tarikatının kurucusu Zeynüddîn Hâfî'den (öl. 838/1435) tahsil etmiştir. Selçuk'a şeyhiyle beraber gelmiş ve orada vefat etmiştir.⁶ Bazı çalışmalarda şeyhinin Zeynüddîn Hâfî'nin halifesi Şeyh Muhammed Efendi (?) olduğu kaydedilmiştir.⁷

¹ Şükrü Arslan, "Şihabuddin es-Sivasi ve Uyunu't-Tefâsîr'indeki Metodu", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Dergisi* 11 (1993), 122-135; Bahattin Dartma, "Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbuddîn es-Sivâsî (860/1455) ve Tefsiri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (2001), 7-16; Murat Sülün, "Şehâbeddin Sivâsî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010); Abdulmenaf Kaya, *Şihâbüddîn Sivâsî ve Cezzâbü'l-Kulûb Adlı Eseri (İnceleme ve Metin)* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

² Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941), 2/1185.

³ Arslan, "Şihabuddin es-Sivasi ve Uyunu't-Tefâsîr'indeki Metodu", 188.

⁴ Ahmed b. Mehmed Edirnevî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, thk. Süleyman b. Salih el-Huzzî (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1417), 1/307.

⁵ Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-devleti'l-'Osmâniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, ts.), 1/22.

⁶ Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-devleti'l-'Osmâniyye*, 1/22.

⁷ Kaya, *Şihâbüddîn Sivâsî ve Cezzâbü'l-Kulûb Adlı Eseri (İnceleme ve Metin)*, 16-17.

Kaynaklarda müellifin vefatı hakkında (780/1378), (803/1400), (860/1455) ve (880/1475) olmak üzere dört tarih gündeme getirilmiştir. Ancak yapılan incelemeler neticesinde genel kabul, vefatının (860/1455) olduğu yönündedir.⁸ Öte yandan Sivâsî hakkında değinilmesi gereken en önemli hususlardan biri de şerh, hâşiye, talîk ve telhis gibi tâlî çalışmaları bir tarafa bırakıp müstakil/tam bir tefsir kaleme almasıdır. Dolayısıyla bu tercih, onu içerisinde bulunduğu dönemdeki genel eğilimlerin ötesine geçirmiştir.⁹

2. İnzâl - Tenzîl – Nüzûl Keyfiyeti

Müellif, eserinin mukaddimesinde inzâl, tenzîl ve nüzûl keyfiyetini ele almıştır.¹⁰ Araştırmalarımız doğrultusunda Sivâsî öncesindeki müfessirler, ilgili kavramlara mukaddimelerinde değinmemişlerdir.¹¹

2.1. İnzâl

Sivâsî, inzâlin tarifi noktasında muhakkıkların ihtilaf ettiğini söylemiştir. Bu söylemi, onun dikkate almadığı görüşlerin de olduğunu ihsas ettirmektedir. Zira "في الإنزال قولان" (İnzâlin (mahiyeti) hakkında iki görüş vardır.) ifadesi yerine "للمحققين في الإنزال قولان" (Muhakkıklarca inzâlin (mahiyeti) hakkında iki görüş vardır.) cümlesini tercih etmektedir.¹² Kanaatimizce müfessir söz konusu seçimini bilinçli yapmıştır. Nitekim tefsir geleneğinde inzâlin kadir gecesini olduğu genel kabuldür. Ancak kime/neye olduğu konusunda ittifak yoktur. Bazı İslam alimleri Kur'ân'ın Dünya semasına indiğini; bazıları ise Cibrîl'e indiğini iddia etmiştir. Öte yandan kime/neye inzâl edildiği göz ardı edilirse Zerkeşî'nin (öl. 794/1392) özetlediği üzere inzâl hakkında iki değil üç görüş vardır.¹³ Dolayısıyla Müellifin "في الإنزال قولان" vurgusu yaparak konuyla ilgili bütün görüşlere temas etmeyip sadece muhakkıkların görüşlerini aktardığı söylenebilir.

Müellife göre inzâl hakkındaki ilk görüş, Kur'ân'ın tamamının Levh-i mahfûz'dan tek seferde en alt sema meleşine indirilmesidir. İkinci görüş, sonrasındaki sene incek âyetlerin kadir gecesinde tek seferde Levh-i mahfûz'dan en alt sema meleşine indirilmesidir. Dolayısıyla inen -Kur'ân'ın tamamı değil- bir sene boyunca Hz. Peygamber'e iletilecek âyetlerdir. Buradan anlaşılan, ikinci görüşe göre Levh-i mahfûz'dan en alt sema meleşine olan inzâl de tedricî/tencîmîdir. Ardından Sivâsî, görüşler arasında tercih yapmaksızın vahyin Hz. Peygamber'e inmesi açısından bu görüşlerin ne anlama geldiğini açıklamaktadır.¹⁴ Ancak Bakara sûresinin 2/185. âyetinin tefsirinde "Kur'ân'ın tek bir seferde Levh-i mahfûz'dan Beytulizze'ye indiğini; oradan da Cibrîl'in tencîmî olarak Hz. Peygamber'e âyetleri

⁸ Dartma, "Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbuddin es-Sivâsî (860/1455) ve Tefsiri", 135-138.

⁹ Dartma, "Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbuddin es-Sivâsî (860/1455) ve Tefsiri", 140.

¹⁰ Şehâbeddin Sivâsî, 'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr, thk. Bahattin Dartma (Beyrut: Dâru Sâdir, 2006), 1/21.

¹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Müessesetü'r-Risâle, 2000), 1/14-25; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Mâtürîdiyye*, thk. Mecdî Bâslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 1/349; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/21-47; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb el-İsfahânî, *Tefsîru Râgîb*, thk. Muhammed Abdülaziz (Tanta: Külliyyetü'l-Âdâb, 1420), 1/1-47; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1407), 1/1-5; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnatî İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-vecîz*, thk. Abdüsselam Abdü's-Şâfi Muhammed (Beyrut, 2001), 1/33-60; Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsî'l-Arabî, 1420), 1/21; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-kur'ân* (Kahire: Dâru'l-kütübî'l-mısıryye, 1964), 1/1-86; Nâsîrüddîn Ebû Saîd Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'âşlî (Beyrut: Daru İhyâ-i't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 1/23-24

¹² Sivâsî, 'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr, 1/21.

¹³ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Dâru İhyâ-i'l-Kütübî'l-Arabîyye, 1957), 1/228; Aynı tutum Süyûtî'de de görülmektedir. bk. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 94-96.

¹⁴ Sivâsî, 'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr, 1/21.

inzâl ettiğini” söylemektedir. Dolayısıyla sadece ilk görüşü zikretmektedir.¹⁵ Bu durum bir tercih olarak yorumlanabilir. Lakin mukaddimede direk en alt sema meleşine indiğini ifade ederken ilgili âyetin tefsirinde Beytulizze’den bahsetmesi dikkatlerden kaçmamalıdır.

En alt sema meleşi Sivâsi tarafından "العقل الفعال" (faal akıl) olarak isimlendirilmiştir. Buna karşın kanaatimizce yukarıda aktardığımız iki görüşün temelini oluşturan¹⁶ Taberî'nin (öl. 310/923) rivâyetlerinde Cibrîl ismi kullanılmaktadır.¹⁷ Dolayısıyla müellif Cibrîl için "العقل الفعال" ismini/vasfını tercih etmektedir. Araştırmalarımız doğrultusunda Tefsirler özelinde Cibrîl yerine böyle bir ifadenin kullanıldığını ilk defa Muhyiddin İbn Arabî'ye (öl. 638/1240) nispet edilen bir tefsirde gördük.¹⁸ Buna göre İbn Arabî, Bakara Sûresi'nin başındaki "الم" lafzındaki "ل" ifadesini şöyle açıklamıştır: "'ل' faal akıl olarak isimlendirilen (العقل الفعال المسمى جبريل) Cibrîl'e işaret eder." Ayrıca Nizâmeddîn Nisâbü'rî'nin (öl. 730/1329 [?]) *Ġarâ'ibü'l-Kur'ân ve reğâ'ibü'l-furkân*'ında ilgili ifadeye temas edildiğini görmekteyiz. Şöyle ki: "Felsefecilere göre (Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e ileten) kevn ve fesâd alemini özellikle de insan türünü düzenleyen son faal akıldır."¹⁹ Öte yandan Âlûsî (öl. 1270/1854) ise ilgili ifadenin sûfi büyükleri tarafından kullanıldığını iddia etmiştir. Ardından "Meşhur olan Cibrîl'in faal akıl olmasıdır" diyerek faal akıl ile Cibrîl'i özdeşleştirmektedir.²⁰ Bunlara ek olarak felsefeciler tarafından Cibrîl kastıyla "faal akıl" terkinin kullanıldığını söylemek mümkündür.²¹

Zikredilenler ışığında Sivâsî'nin tefsir geleneğinde gündeme getirilmeyen bir ismi/vasfı kullandığı görülmektedir. Ayrıca Nizâmeddîn Nisâbü'rî döneminde felsefecilere ait olan bir kullanım -takriben-beş asır sonra Âlûsî tarafından sûfi büyüklerine nispet edilmektedir. Bu durum, kavramların aidiyetinin dönemsel olarak farklılık arz ettiğini göstermektedir. Ayrıca bir ifadeden hareketle yorum yapılırken ilgili ifadenin kullanıldığı tarihin/dönemin ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Pekâlâ, Sivâsî sûfi kimliğinden dolayı mı yoksa felsefeci kimliğinden dolayı mı "العقل الفعال" lafzını tercih etmiştir? Kanaatimizce her iki ihtimali birlikte değerlendirmek mümkündür. Zira görüldüğü üzere felsefecilik ve sûfilik aynı kavram üzerinde toplanabilmektedir. Öyleyse aynı şahıs üzerinde bu iki kimliğin var olması da imkânsız değildir. Ancak ifadelerimiz tarihî olgular ve dönemsel anlayışlar ölçeğinde değerlendirilerek doğrulanabilir – yanlışlanabilir niteliktedir. Araştırmamızın hacmini aşması kaygısından biz bu kadarla iktifa etmeyi uygun görüyoruz.

2.2. Tenzîl

Sivâsî tenzîli, "ihtiyaca binaen Kur'ân'ın Cibrîl vasıtasıyla Hz. Peygamber'in kalbinde zuhûr etmesi" şeklinde tarif etmiştir. Bu zuhûr da iki yolla mümkündür; İlki, Cibrîl melek sûretinden insan sûretine geçiş yapacaktır. İkincisi, Hz. Peygamber insan sûretinden melek sûretine geçecektir. Müellif ikinci şıkkı birinci şıktan daha zor görmüştür.²² Araştırmalarımız neticesinde ilgili anlatının hicrî dokuzuncu yüzyıl öncesi yazılan tefsirlerde bulunmadığı tespit edilmiştir. Ulûmü'l-Kur'ân eserlerinde

¹⁵ Sivâsî, *'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 1/94.

¹⁶ Sivâsî'nin gündeme getirdiği görüşleri ifade ettiğimiz üzere- Taberî'nin zikrettiğini söylemek mümkündür. Buna karşın bazı çalışmalar Sivâsî'nin ilgili ifadelerini farklı bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Bk. M. Zeki Duman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân ve Müslümanlar* (Ankara: Fecr Yayınları, 2010), 61-81.

¹⁷ Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 3/447.

¹⁸ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Tefsîru'ş-Şeyhi'l-Ekberî'l-Ârifî billâhi teâlâ el-Allâme Muhyiddin İbnü'l-Arabî*, ts., 9; İbnü'l-Arabî'nin tefsirinin günümüze ulaşmadığı iddia edilmektedir. Bu takdirde tefsirler özelinde ilgili ifadeye rastladığımız ilk tefsir Ġarâ'ibü'l-Kur'ân olacaktır. Bk. Mahmud Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999).

¹⁹ Nizâmeddîn en-Nisâbü'rî, *Ġarâ'ibü'l-Kur'ân ve reğâ'ibü'l-furkân*, 1/501.

²⁰ Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'î'l-mesânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/331.

²¹ Yusuf Şevki Yavuz - Zeki Ünal, "Cebrâil", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993); Süleyman Hayri Bolay, "Akıl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989).

²² Sivâsî, *'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 1/21.

ise ilk defa Zerkeşî ilgili görüşü zikretmiştir.²³ İbn Haldun (öl. 808/1406) da ilgili hususa Mukaddimesi'nde temas etmiştir.²⁴ Süyûtî (öl. 911/1505), sonraki dönemde söz konusu ifadeleri İsfahânî'ye nispet etmiştir.²⁵ Ancak tarafımızca ne Râgıb İsfahânî'nin (öl. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) herhangi bir kitabında²⁶ ne de başka bir İsfahânî'nin eserinde böyle bir söyleme rastlanmamıştır.²⁷

Bazı çalışmalarda bu ontolojik geçişin ilk olarak İsfahâni tarafından gündeme getirildiği iddia edilmektedir. Lâkin ilgili çalışmanın kaynakçasında herhangi bir İsfahânî'ye ait hiçbir eser bulunmamaktadır. Öte yandan ilgili ifadenin İsfahânî'ye nispet edilmesinin sebebi Süyûtî'nin, *el-İtkân*'da İsfahânî ismini zikretmesi olabilir. Ancak ne konunun ele alındığı pasajda ne de kaynakçada Süyûtî'ye ve eserlerine tarafımızca rastlanmamıştır.²⁸

Fârâbî (öl. 339/950), "Vahiy ve Meleğin Görünmesi" başlığı altında peygamberin vahyi alma keyfiyetine değinmektedir. Ona göre peygamber vahye hazır hale getirilmektedir.²⁹ Dolayısıyla Fârâbî'ye göre de ontolojik bir geçiş söz konusudur. Bununla beraber Fârâbî, Sivâsî'nin zikrettiği minvalde bir geçişten söz etmemektedir. Kanaatimizce ilgili görüş ilk olarak Zerkeşî'de bulunmaktadır. Ancak Sivâsî'nin ondan nakledip nakletmediği kesin bir bilgi değildir. Öte yandan ikisinin de konuyu aynı ibareyle ele almasından akla iki ihtimal gelmektedir. Birincisi, Sivâsî'nin doğrudan Zerkeşî'den ilgili pasajı almasıdır. Diğeri, her iki müellifin beslendiği kaynağın aynı olmasıdır. Bunların yanı sıra tefsir kaynaklarında ilgili meseleyle -tespit ettiğimiz ölçüde- ilk defa sekizinci yüzyılda karşılaşılması ve bir filozofun bu meseleyi dördüncü yüzyılda gündeme getirmesi temelde bu bahsin felsefî olmasıyla yorumlanabilir.

2.3. Nüzûl Keyfiyeti

Sivâsî, nüzûl keyfiyetinde ihtilaf olduğunu zikretmekte ve iki görüş aktarmaktadır. Birincisi, Kur'ân'ın herhangi bir intikal/vasıta olmaksızın Hz. Peygamber'in kalbine zuhûr etmesidir. Bu mana, "نزل على فلان سرور و نزل على فلان غم" (Falancaya sürur indi (mutlu oldu) ve falancaya keder indi (hüzünlendi).) ifadelerinde olduğu gibi "نزل" fiilinin vasıtasız zuhûr etmek anlamıyla alakalıdır. İkincisi, mekândan münezzeh olan Allah, semada Cibrîl'e kelamını algılatmış ve kelamının Cibrîl'in zihninde netlik kazanmasını sağlamıştır. Ardından Cibrîl semadan yeryüzüne gelerek Hz. Peygamber'e Kur'ân'ın kıraatini öğretmiştir. Her iki surette de Allah'ın (ezelî) kelamı açısından (doğrudan) bir intikal yoktur.³⁰ Zerkeşî aynı ifadeleri zikretmekte ancak intikalın olup olmadığına değinmemektedir.³¹

3. Te'vîl – Tefsir

Sivâsî, tefsir, te'vîl ve aralarındaki farkı bilmenin müfessir için gereklilik olduğunu söylemiştir.

²³ Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/229.

²⁴ Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed İbn Haldun, *Kitâbü'l-iber ve divânü'l-mübtede ve'l-haber fi eyyâmî'l-Arab ve'l-acem ve'l-berber ve men asarahum min zevî's sultânî'l-ekber* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1408), 1/115.

²⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/156.

²⁶ Râgıb el-İsfahânî, *Tefsîru Râgıb; Râgıb İsfahânî, Müfredâtü'lfâzî'l-Kur'ân*, thk. Âdil b. Ali eş-Şidî (Riyad: Daru'l-Vatan, ts.); Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-İ'tikâdât*, thk. Şemrân el-İclî (Beyrut: Müessesetü'l-Eşraf, ts.); Hafîb el-İşkâfî, *Dürretü't-te'vîl ve ğurretü't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1401) İlgili kitap her ne kadar İşkâfî'ye nispetle basıldıysa da araştırmacılar İsfahânî'ye ait olduğunu söylemektedir. Bk. Ömer Kara, "Râgıb el-İsfahânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

²⁷ Ebü's-Senâ Şemsüddîn Mahmûd b. Abdurrahmân b. Ahmed el-İsfahânî, *Tesdîdü'l-kavâ'id fi şerhi tecrîdî'l-a'kâid*, thk. Eşref Altaş, Muhammet Ali Koca, Salih Günaydın, Muhammet Yetim (İSAM Yayınları, 2020).

²⁸ Halil Aldemir, "Vahiy Sırasında Hz. Peygamber'in Melekiyete Yükselmesi ya da Vahiy Meleğinin Beşeriyete Bürünmesi Teorisi", *Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (Aralık 2015), 17-26.

²⁹ Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ et-Türki el-Fârâbî, *el-Medînetü'l-fâzıla*, thk. Albîr Nasrî Nâdir (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1986), 114-117.

³⁰ Sivâsî, *'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 1/21.

³¹ Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/229.

Ardından Tefsiri şöyle tanımlamıştır: “Tefsir, sözlükte "الكشف و الإظهار" (açmak, açığa çıkarmak) anlamlarına gelmektedir. İstilahta ise, âyetin manasını, şe'nini (شأن), kıssasını ve sebab-i nüzûlünü muradın net anlaşılacağı bir lafızla açıklamaktır.” Müellif tefsirin istilâhî tarifinde شأن ifadesini kullanmaktadır.³² İlgili ifadeyi Begavî (öl. 516/1122) ve Zerkeşî de tefsiri ele alırken tercih etmiştir.³³ شأن, sözlük anlamı açısından durum, olay, kafatasındaki kemiklerin buluşma yeri ve kasıt/amaç gibi anlamlara gelmektedir.³⁴ Bu pasajda Sivâsî'nin شأن lafzını kasıt/amaç manasında kullanması muhtemeldir. Nitekim tarifte durum ve olay anlamlarını karşılayacak kısya ve sebab-i nüzûl kavramları bulunmaktadır. “Kafatasındaki kemiklerin buluşma yeri” manasını burada düşünmek yersiz olacaktır.

Müellif, tefsirin ardından te'vîle değinmiştir. Ona göre te'vîl sözlükte “bir şeyi döndürmek”: istilahta “âyeti zâhir manasından Kur'ân ve sünnete uygun muhtemel manalarından birine yönlendirmek” anlamındadır. Tefsir ve te'vîli ele aldıktan sonra hem yapılan tariflere örnek getirmekte hem de aralarındaki farkı zikrettiği örnek üzerinden açıklamıştır. Şöyle ki: “يُخْرَجُ الْحَيِّ مِنَ الْمَيِّتِ” âyetinin³⁵ “kuşun yumurtadan çıkarılması” şeklindeki izahı, tefsir; “müminden kâfirin ya da alimden cahilin çıkarılması” tarzındaki izahı, te'vîldir.” Sivâsî bu pasaja tefsirde rivâyete ihtiyaç duyulduğunu ve bu ihtiyacın önemini ifade eden rivâyetler de eklemektedir. Dolayısıyla ona göre tefsir doğrudan rivâyet perspektifinden yapılmaktadır.³⁶

Zikredilen bilgiler ışığında Sivâsî'nin tefsiri tarifi, Zerkeşî'nin *Me'âlimü't-tenzîl*'den naklettiği tefsirin tarifiyle büyük oranda benzerdir.³⁷ Öte yandan müellifin tefsiri tarifinden ve örneklemesinden her âyetin tek bir tefsirinin olabileceğini iddia ettiği anlaşılmaktadır. Onun bu düşüncesi Mâtürîdî'nin (öl. 333/944) konu hakkındaki görüşüyle örtüşmektedir. Nitekim Mâtürîdî her âyetin tek bir anlama gelecek şekilde tefsirinin olabileceğini açıkça söylemiştir.³⁸ Bunların yanı sıra Sivâsî, tefsir ve te'vîlin tanımlamalarını yaparken tarif yerine "حد" (had) lafzını kullanmıştır.³⁹ Mantıkçılara göre ilgili kavram “bir şeyin mâhiyetine/künhüne vâkıf eden tariftir.”⁴⁰ Bu pencereden bakıldığında müellifin böyle bir iddia içerisinde olduğu düşünülebilir. Ancak söz konusu ifadenin yer yer mâhiyete vâkıf etsin veya etmesin her çeşit tarif için kullanıldığı da unutulmamalıdır.

Sivâsî, tefsire örnek olarak "يُخْرَجُ الْحَيِّ مِنَ الْمَيِّتِ" âyetini zikretmiştir. Dolayısıyla ilgili âyetin rivâyet açısından tek yorumu “kuşun yumurtadan çıkarılması” tarzında olmalıdır. Ancak araştırmalarımız ölçüsünde durum böyle değildir. İlgili açıklamamız öncesinde şunu belirtmek gerekir ki söz konusu âyet, Sivâsî'nin tefsirinden anlaşıldığı üzere Rûm sûresindeki on dokuzuncu âyetin bir bölümüdür. Nitekim o, sadece Rûm sûresindeki pasajı mukaddimede zikrettiği şekilde açıklamaktadır.⁴¹ Buna karşın İbn Ebû Hâtim (öl. 327/938), Sa'lebî (öl. 427/1035), Begavî, İbn Atıyye (öl. 541/1147) ve Râzî (öl. 606/1210) gibi müfessirler “kuşun yumurtadan çıkarılması” tefsirini Âl-i İmrân sûresinin yirmi yedinci

³² Sivâsî, *Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 1/21.

³³ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/46; Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2/148.

³⁴ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-luğa*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987), 5/2142; Kasıt/amaç manası için bk. Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Mektebü tahkîki't-türâs fi Müessesetü'r-Risâle (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1208.

³⁵ Rûm 30/19.

³⁶ Sivâsî, *Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 1/21-22.

³⁷ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/46; Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 2/148.

³⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Mâtürîdiyye*, 1/349.

³⁹ Sivâsî, *Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 1/21.

⁴⁰ Molla Fenârî, *el-Fevâ'idü'l-Fenâriyye* (İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, ts.), 28.

⁴¹ Sivâsî, *Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 3/268.

âyetindeki "و تخرج الحي من الميت" ifadesi için ihtimaller arasında zikretmişlerdir.⁴² Bununla beraber Râzî, Rûm Sûresi'nde de Âl-i İmrân'daki açıklamalarını tekrar etmiştir.⁴³ Sivâsî de Âl-i İmrân'daki bölümde söz konusu tefsirle beraber bir çok ihtimal zikretmiştir.⁴⁴ Görülen o ki Sivâsî açısından Rûm suresindeki pasaj ile Âl-i İmrân suresindeki pasaj arasında bir fark vardır. Bu fark sebebiyle o, Rûm suresinde tek izahta bulunmuş ve mukaddimesinde söz konusu izahı tefsir olarak vasıflamıştır. Sivâsî öncesinde Zemahşerî de (öl. 538/1144) Rûm suresindeki ilgili bölümü sadece "kuşun yumurtadan çıkarılması" şeklinde beyan etmiştir.⁴⁵ *El-Keşşâf*'ın müellifin yaşadığı döneme ve coğrafyaya etkisi⁴⁶ göz önünde bulundurulursa müellifin Zemahşerî'nin etkisinde kalarak ilgili iddiayı savunduğu söylenebilir. Öte yandan şunu da belirtmek gerekir ki: Sivâsî ilgili pasajlarda yaptığı izahların birini tefsir diğerlerini de te'vîl sadedinde zikretmiş olabilir.

"يخرج الحي من الميت" âyetinin rivâyet açısından tek bir şekilde açıklanıp açıklanamayacağı ve bu açıklamanın "kuşun yumurtadan çıkarılması" olması konusuna odaklanalım. Taberî (öl. 310/923) ne Rûm suresindeki ne de aynı manayı ifade eden diğer âyetlerdeki pasajlarda söz konusu tefsiri zikretmiştir. Buna karşın Sivâsî'nin te'vîl olarak nitelendirdiği "müminden kâfirin çıkarılması" yorumunu Hz. Peygamber, Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) ve Selman-ı Fârisî'ye (öl. 36/656 [?]) farklı isnatlarla nispet etmektedir.⁴⁷ İbn Ebû Hâtim, "müminden kâfirin çıkarılması" yorumuna ek olarak müellifin gündeme getirdiği izahı, naklettiği dört görüş arasında zikretmiş ve İkrime'ye (öl. 105/723) isnat etmiştir.⁴⁸ Serdedilen bilgiler ışığında Sivâsî'nin iddia ettiği gibi rivâyet açısından tek bir açıklamadan söz etmek mümkün değildir. Bununla beraber Sivâsî'ye sadece bir rivâyetin ulaşması ya da rivâyetlerden sadece gündeme getirdiğini sahil görmesi de muhtemeldir. Öte yandan İbn Atıyye, söz konusu ifadeyle ilgili yapılan yorumlamaları temsil olarak nitelendirmektedir.⁴⁹ Dolayısıyla ona göre yapılan açıklamaların tamamı ilgili pasajın manası değil tasviridir. Bu pencereden bakıldığında Sivâsî'nin tefsiri tarif ederken "âyetin manasını açıklamayı" gündeme getirip böyle bir örnek zikretmesi eleştirilebilir mahiyettedir.

Söz konusu misalin ardından Sivâsî, te'vîl için semâa gerek olmadığını iddia etmiştir.⁵⁰ Kanaatimizce gündeme getirdiği semâ, salt aktarmaktan ibarettir. Zira ifadelerinin devamında "bir kimsenin Kur'ân âyetlerinin üslubunu ve Arap dili açısından vecihlerini bilmeksizin aktarım yoluyla tefsir yapabileceğini" Ebû'l-Leys Semerkandî'den (öl. 373/983) nakletmiştir. Söz konusu ifadelerdeki aktarımı, "semâ yoluyla tefsirin cevâzi" ile yorumlamıştır. Dolayısıyla salt aktarımı, semâ ile açıklamıştır. Öte yandan o, âyetlerin üslubunun ve Arap dili açısından vecihlerinin bilinmesini te'vîlin şartları arasında saymıştır. Ayrıca ona göre te'vîl yapılabilmesi için Allah'ın basîret nuru vermesi

⁴² Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1999), 2/627; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 3/46; Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 2/24; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırafi İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-vecîz*, thk. Abdüsselam Abdü's-Şâfi Muhammed (Beyrut, 2001), 1/418; Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 8/191.

⁴³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 25/89.

⁴⁴ Sivâsî, *Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 1/149.

⁴⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/472.

⁴⁶ İddia edilen etki hakkında detaylı bilgi için bk. Mesut Kaya, *Tefsîr Geleneğinde el-Keşşâf Şerh ve Hâşiyeleri Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 156.

⁴⁷ Taberî'ye göre üçüncü olarak gündeme getirdiğimiz isnadın Selman-ı Fârisî 'ye mi yoksa İbn Mesûd'a mı nispet edildiği bilinmemektedir. Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 19/6/306-308 İbn Ebû Hâtim Taberî'nin naklettiği söz konusu isnadı doğrudan Selman-ı Fârisî'ye nispet etmiştir. Bundan dolayı çalışmamızda söz konusu görüş sadece Selman-ı Fârisî'ye nispetle ele alınacaktır. bk. İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/626.

⁴⁸ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 2/627.

⁴⁹ İbn Atıyye, *el-Muharrarü'l-vecîz*, 1/418.

⁵⁰ Sivâsî, *Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 1/21.

gerekmektedir. Böylece insan, Kur'ân'ın esrarını ve kapalı âyetlerini anlamaya muvaffak olacaktır. Ona göre ilgili gereklilik Hz. Peygamber'in İbn Abbas'a yaptığı "Allah'ım onu dinde derin kıl ve ona te'vili öğret!" duasıyla irtibatlıdır.⁵¹

Müellif, Kur'ân'ın manalarının çokluğunu ve bu manaları Allah'ın basîret vermediği kimselerin anlayamayacağını Hz. Ali'nin şu sözünü delil getirerek vurgulamıştır: "Eğer isteseydim Fatîha'yı yetmiş deve yükünce (yazıyla) tefsir ederdim." *'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*'in tahkîkinde temel eserlerde Hz. Ali'ye nispet edilen bu söylemin bulunmadığı ifade edilmektedir.⁵² Araştırmalarımızda ilgili ifadenin Ali el-Kârî (öl. 1014/1605) tarafından Râzî'ye nispet edildiğini gördük. Nitekim o, bu ifadenin Râzî ve İbnü'n-Nakîb Makdisî (ö. 698/1298) tarafından Hz. Ali'ye isnat edildiğini iddia etmiştir.⁵³ Ancak tarafımızca Râzî'nin ve Makdisî'nin böyle bir nakilde bulunduğu tespit edilememiştir. Bununla beraber Râzî, Hz. Ali'den nakletmeksizin Fâtîha Sûresi'nden on bin mesele istinbât edilebileceğini söylemektedir.⁵⁴ Muhammed Hüseyin Zehebî ise (öl. 1917) ilgili söylemi mevzû olarak vasıflandırmaktadır.⁵⁵

Sivâsî, te'vîl yapabilmenin şartlarından birini Allah'ın basîret nuru vermesi olarak belirlemekte dolayısıyla sûfî çizgide bir açıklama yapmaktadır. Onun Zeyniyye tarikatı şeyhlerinden olduğu göz önünde bulundurulursa iç dünyasındaki düşüncelerini eserine yansıtması muhtemeldir. Ancak tarikata ne zaman intisap ettiği kesin olarak bilinmediğinden bu noktada kesin bir yargıya varmak zordur. Günümüze kadar Sivâsî hakkında yapılan araştırmalar, tefsirinde tasavvufî söylemlerin bulunmadığı; bu sebeple tefsirini tarikata intisabından önce yazdığı yönünde kanaat bildirmektedir.⁵⁶ Ancak mukaddimesinde te'vîl yapabilme şartlarından birini "Allah'ın basîret nuru vermesi" olarak belirlemesi, Sivâsî'nin tefsirini tasavvufa intisabından sonra yazdığı ihtimalini akıllara getirmektedir.

Sonuç

Sivâsî'nin hayatı hakkında yeterli bilginin bulunmaması hayatı ve ilmî kişiliği üzerinden araştırma yapmayı ve yorumlamalarda bulunmayı zorlaştırmaktadır. Bununla beraber kaleme aldığı tefsirin günümüze kadar ulaşması onun hakkında yapılacak çalışmalara fikir vermektedir. Sivâsî Dokuzuncu yüzyılda vefat etmesine rağmen mukaddimesinde, mukaddime geleneğinden farklı konulara değinmektedir. Buradan hareketle onun -bu konu özelinde- tefsir mukaddimleri geleneğine doğrudan bağlı kalmaksızın özgün bir üslup ortaya koyduğu söylenebilir.

Müellif, inzâl konusunu ele alırken bütün görüşlere temas etmeyeceğini kullandığı üslupla ihsas ettirmiştir. Bu durum mukaddimesindeki ifadelerin üzerinde düşünülerek seçildiğini gözler önüne sermektedir. Öte yandan inzâlî müstakil olarak aldığı mukaddimesinde kriterleri doğrultusunda gelenekte bulunan görüşleri aktarmıştır. Ancak ilgili konuyu tefsir ameliyesinde gündeme getirirken sadece bir görüşü zikretmiştir. Dolayısıyla bir konuyu müstakil ele alırken benimsediği üslup ile kendi görüşünü beyan ederken benimsediği üslup birbirinden farklıdır. Öyleyse Sivâsî iki makamı bir görmemekte ve makama göre üslup tercih etmektedir. Ayrıca tefsir yaparken "Kur'ân'ın tek bir seferde Levh-i mahfûz'dan Beytulizze'ye indiği; oradan da Cibrîl'in tencîmî olarak Hz. Peygamber'e âyetleri inzâl ettiği" görüşünü zikretmesinden hareketle bu görüşü tercih ettiği düşünülebilir.

Müfessir, inzâlî ve tenzîlî açıklarken faal akıl ve ontolojik geçişlerden söz etmiştir. İlgili ifadeler, felsefe

⁵¹ Sivâsî, *'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 1/22.

⁵² Sivâsî, *'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*, 1/22.

⁵³ Ebü'l-Hasen Nürüddîn b. Sultân Muhammed el-Herevî Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002), 4/1459.

⁵⁴ Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, 1/21.

⁵⁵ Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.), 1/68.

⁵⁶ Arslan, "Şihâbuddin es-Sivasi ve Uyunu't-Tefsîr'indeki Metodu", 195; Dartma, "Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbuddin es-Sivâsî (860/1455) ve Tefsiri", 144; Sülün, "Şehâbeddin Sivâsî", 38/418-420.

ve tasavvuf erbabı tarafından kullanılmıştır. Söz konusu lafızları tercihinden Sivâsî'nin çok yönlülüğü açıkça görülmektedir. Ayrıca te'vîl için "Allah'ın basîret nuru vermesinin gerekliliği" söylemi onun tasavvuf yönünü göstermektedir. Ne kendi eserlerinde ne de onun hayatını konu eden pasajlarda tefsirini tasavvuftan önce mi yoksa sonra mı telif ettiği sorusunun cevabı yoktur. Ancak vurguladığımız terimsel ifade tercihleri ve te'vîl şartlarından birini söz konusu şekilde zikretmesi, tefsirini tasavvufa intisabından sonra yazdığına işaret etmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. İbrahim b. ez-Zübeyr es-Sekafî el-Gırnatî. *Melâkû'l-te'vîlî'l-kâtî' bizî'l-ilhâd ve'ta'tîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Aldemir, Halil. "Vahiy Sırasında Hz. Peygamber'in Melekiyete Yükselmesi ya da Vahiy Meleğinin Beşeriyete Bürünmesi Teorisi". *Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (Aralık 2015), 17-26.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Mirkâtü'l-mefâtih*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1. Basım, 2002.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Arslan, Şükrü. "Şihabuddin es-Sivasi ve Uyunu't-Tefâsir'indeki Metodu". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Dergisi* 11 (1993), 122-135.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-. *Meâlimü't-tenzil*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemir vd. Dâru Taybe, 4. Basım, 1997.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd. *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Akıl". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2/238-242. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-. *es-Sihâh Tâcü'l-luğa*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm, 4. Basım, 1987.
- Dartma, Bahattin. "Osmanlı Müfessirlerinden Şihâbüddin es-Sivâsî (860/1455) ve Tefsiri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (2001), 7-16.
- Duman, M. Zeki. *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân ve Müslümanlar*. Ankara: Fecr Yayınları, 2010.
- Ebû'l-Leys Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahru'l-'ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1418.
- Edirnevî, Ahmed b. Mehmed. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. thk. Süleyman b. Salih el-Huzzî. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Basım, 1417.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzlûğ et-Türkî el-. *el-Medînetü'l-fâzıla*. thk. Albîr Nasrî Nâdir. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 2. Basım, 1986.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-. *el-Kâmûsü'l-muhît*. thk. Mektebü tahkîki't-türâs fi Müessesetü'r-Risâle. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 2005.
- Hatîb el-İskâfî. *Dürretü't-te'vîl ve gurretü't-tenzil*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 4. Basım, 1401..
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnatî. *el-Muharrarü'l-vecîz*. thk. Abdüsselam Abdü's-Şâfi Muhammed. Beyrut, 1. Basım, 2001.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib. Suudi Arabistan: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 2. Basım, 1999.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü'l-iber ve divânü'l-mübtede ve'l-haber fi eyyâmi'l-Arab ve'l-acem ve'l-berber ve men asarahum min zevi's sultânî'l-ekber*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fıkr, 2. Basım, 1408.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Tefsîru's-Şeyhi'l-Ekberi'l-Ârifi billâhi teâlâ el-Allâme Muhyiddin İbnü'l-Arabî*, ts.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-. *el-İ'tikâdât*. thk. Şemrân el-İclî. Beyrut: Müessesetü'l-Eşraf, 1. Basım, ts.
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-. *Tefsîru Râğıb*. thk. Muhammed Abdülaziz. Tanta: Külliyyetü'l-Âdâb, 1. Basım, 1420.
- İsfahânî, Ebû's-Senâ Şemsüddîn Mahmûd b. Abdirrahmân b. Ahmed el-. *Tesdîdü'l-kavâ'id fi şerhi tecrîdî'l-a'kâid*. thk. Eşref Altaş, Muhammet Ali Koca, Salih Günaydın, Muhammet Yetim. İSAM Yayınları, 2020.
- İsfahânî, Râğıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Âdil b. Ali eş-Şidî. 4 Cilt. Riyad: Daru'l-Vatan, ts.
- Kara, Ömer. "Râğıb el-İsfahânî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/398-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1941.
- Kaya, Abdulmenaf. *Şihâbüddîn Sivâsî ve Cezzâbü'l-Kulûb Adlı Eseri (İnceleme ve Metin)*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Kaya, Mesut. *Tefsir Geleneğinde el-Keşşâf Şerh ve Hâşiyeleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2019.
- Kılıç, Mahmud Erol. "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/493-516. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-kur'ân*. Kahire: Dâru'l-kütübî'l-misriyye, 2. Basım, 1964.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-. *Te'vîlâtü'l-Mâtürîdiyye*. thk. Mecdî Bâslûm.

- Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Molla Fenârî. *el-Fevâ'idü'l-Fenâriyye*. İstanbul: Salâh Bilici Kitabevi, ts.
- Nizâmeddin en-Nîsâbü'rî. *Ğarâ'ibü'l-Kur'ân ve reğâ'ibü'l-furkân*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1416.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsî'l-Arabî, 3. Basım, 1420.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebû Muhammed İbn Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsî'l-Arabî, 1. Basım, 2002.
- Sivâsî, Şehâbeddin. *'Uyûnü't-tefâsîr li'l-fuzalâ'i-s-semâsîr*. thk. Bahattin Dartma. Beyrut: Dâru Sâdir, 1. Basım, 2006.
- Sülün, Murat. "Şehâbeddin Sivâsî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/418-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-İtkân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2008.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2000.
- Taşköprizâde Ahmed Efendî. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- Yavuz, Yusuf Şevki - Ünal, Zeki. "Cebrâil". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 7/202-204. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 2. Basım, 1407.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Dâru İhyâ'i'l-Kütübî'l-Arabîyye, 1. Basım, 1957.